

HISTORIA I KULTURA
ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM III

GMINA POSTOMINO

Redakcja:
WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO 2004

ABSTRACT: Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. 3: *Gmina Postomino* [History and Culture of the Sławno region, vol. 3: Postomino Community]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2004. pp. 299, fig. 59, colour tabl. 52. ISBN 83-919236-3-0. Polish text with German summaries.

This is an edition of study of aspects of history and culture of the Postomino region [Pomerania, Poland]. These papers refer to history of the region which is virtually unknown for most of Polish current citizens. It hard to build a society without roots and without history. People who have lived here for over 50 years do not understand the cultural landscape which has been created and constructed for centuries. The aim of the collection of paper is to bring the history nearer. The knowledge about the past of the region will allow to understand the landscape and protect it as well as create a new social approach to the future.

Recenzent: prof. dr hab. Józef Lindmajer

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2004
© Copyright by authors

Na okładce akwarela Günthera Machemehla *Pola w pobliżu Łącka z 1941 roku*

Publikacja dofinansowana przez Urząd Gminy w Postominie

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*
Skład i łamanie: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej w Warszawie ze środków Republiki Federalnej Niemiec

Die Publikation ist mit finanzieller Unterstützung der Stiftung für Deutsch-Polnische Zusammenarbeit in Warszawa aus Mitteln der Bundesrepublik Deutschland herausgegeben worden

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2
Wydawnictwo „Margraf”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 12d

ISBN 83-919236-3-0

Druk/Druck: Boxpol, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 24

Spis treści

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), JAN SROKA (Sławno): Małych ojczyzn czar – budowanie tożsamości kulturowej Ziemi Sławieńskiej . . .	7
ZBIGNIEW GALEK (Postomino): Dziś i jutro Ziemi Postomińskiej	15
WACŁAW FLOREK (Słupsk): Krajobraz gminy Postomino jako wynik ewolucji środowiska	21
IGNACY SKRZYPEK (Koszalin): Z najdawniejszych dziejów gminy Postomino	35
MIROSLAW CIESIELSKI (Berlin), PIOTR WAWRZYNIAK (Poznań): Rozwój osadnictwa w rejonie wsi Dzierżecin, pow. sławieński, w późnym okresie przedrzymskim, w okresie wpływów rzymskich i wędrówek ludów	75
ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI (Dygowo): Nazwy miejscowe gminy Postomino .	91
SYLWIA WESOŁOWSKA (Szczecin): Z dziejów szkolnictwa na Ziemi Postomińskiej	119
SEBASTIAN DEREN (Sławno): Legenda Hansa Lange	135
ELŻBIETA SZALEWSKA (Słupsk): Siedziby dworskie i architektura pałaców Ziemi Postomińskiej	143
ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk), ZBIGNIEW CELKA (Poznań): Parki dworskie gminy Postomino	165
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin): Czar wakacji i smak codzienności – gmina Postomino w ikonografii	177
GERHARD WIETEK (Hamburg): Karl Schmidt-Rottluff in Jershöft (1920–1931)	209
ZBIGNIEW MIELCZARSKI (Sławno): Dzieje poligonu w Wicku Morskim . . .	219
ELŻBIETA RASZEJA (Poznań): Krajobraz kulturowy wsi Staniewice i Nosalin	233
RADOSŁAW BAREK (Poznań): Budownictwo ryglowe na Pomorzu – tradycja i współczesność. Realizacja projektu edukacyjnego w Łacku	251

KONSTANTY KONTOWSKI (Darłowo): Postomińskie cmentarze	259
ELŻBIETA FLOREK (Słupsk): Zagospodarowanie turystyczne gminy Postomino na tle walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kul- turowych	273
Indeks osób	287
Indeks rzeczowy i nazw geograficznych	292
Lista adresowa autorów	297

Siedziby dworskie i architektura pałaców Ziemi Postomińskiej

ELŻBIETA SZALEWSKA (Słupsk)

1. Geneza osadnictwa dworskiego

Celem niniejszej pracy jest charakterystyka osadnictwa dworskiego w gminie Postomino w powiecie sławieńskim oraz prześledzenie rytmu jego przemian. Należy zatem ustalić, kiedy pojawiły się pierwsze siedziby rycerskie. Zagadnienia te ogólnie ujęto w monografii powiatu sławieńskiego *Der Kreis Schlawe* (Vollack 1989) w opisach poszczególnych wsi, zawierających mapy topograficzne z początku XX wieku oraz fotografie i rysunki kilku pałaców i dworów, z których część (w Złakowie, Postominie i Pieszczu) już nie istnieje. Problematykę tę ujęto także w dokumentacjach historycznych wsi: Pieszcz (Betlejewska 1990b), Pieńkowo (Betlejewska 1990a), Postomino (Kaliszczak 1991), Złakowo (Rózańska 1991). Syntezę przemian folwarków podał A. Jełowicki (2002). Opracowanie siedzib dworskich w gminie Postomino jest naglące, ponieważ po 1990 roku nawet te, które przez kilka wieków były trwałym składnikiem wiejskiego krajobrazu, w ostatnich latach szybko niszczeją.

Jeszcze zanim poszczególne ziemie nadano rycerzom, obszar ten był zasiedlony i rolniczo zagospodarowany. Jak wynika ze źródeł pisanych i archeologicznych, we wczesnym średniowieczu Pomorzanie byli ludźmi wolnymi, stosunkowo zamożnymi i zajmowali się uprawą ziemi, hodowlą, rybołówstwem, myślistwem i bartnictwem. W XII wieku utworzono kasztelanie oraz mniejsze jednostki terytorialne z centrami w małych, ale dobrze umocnionych grodach. Ludność stała się zależną od księcia. Status wolnych przysługiwał jedynie duchownym i rycerzom, którzy mogli swobodnie obracać

nadaną im ziemią, ale wymagało to potwierdzeń władców. Od lat 70. XII wieku znacząco zwiększał się napływ obcych kupców i rycerzy, przede wszystkim niemieckich¹. Z uwagi na skalę i zakres zjawisk, które objęły sferę gospodarczą, polityczną, ustrojową i także etniczną, przemiany te nazwano kolonizacją. W wyniku nadań poddaństwo państwowe zastępowano prywatnym. Jednak przemiany w krajobrazie i osadnictwie były powolne i do współczesności przetrwały nieduże wsie z siedliskami wokół owalnego lub trójkątnego placu, mające wczesnośredniowieczną metrykę (Szulc 1988).

W latach 1332–1333 jako pan ziem wokół Postomina wzmiankowany jest Gerd z Below² (Brüggemann 1784; Seebeck 1989), który w Pieszczu (dawniej Peest) wznosił siedzibę traktowaną jako gniazdo rodowe (Stammhaus). Ród ten pochodzi z Górnej Austrii z rejonu Steyrtal, gdzie około 1160 w osadzie Below koło Mölln żył Hieronimus³. Na Pomorzu w latach 1296–1313 wzmiankowany jest Wulfold⁴, posiadający wsie Kröslin, Freest i inne w okolicy Wołogoszczy (Wolgast)⁵. K. Seebeck (1989) przyjęła, że Wulfold pełnił jakąś znaczącą rolę na zamku darłowskim i otrzymał nadanie na peryferiach ziem słupskiej i sławieńskiej, obejmujące ziemie wsi: Gać, Pałowo, Pieszcz, Redęcin, Pieńkowo i Postomino. Obszar mający ponad 10 tysięcy ha nie sięgał do brzegu morza, ponieważ pobliskie Górsko, Marszewo i Złakowo posiadali Puttkamerowie, natomiast Królewo w XIV wieku Herman Smorre, a od 1490 roku radca księcia Georg von Kleist, a po nim jego potomkowie (Hertzberg 1989). Część Złakowa w 1493 roku odkupił od Hansa Smorre'a Georg von Kleist (Pagel 1989; Rózańska 1991). W Pieńkowie już w XV wieku były dwie szlacheckie siedziby: jedną w 1429 roku posiadał „Jungke Hennynk Below”, drugą rycerz Heinrich Sanitz,

¹ Przyjmuje się, że pierwszą niemiecką wsią – villa Teutunicorum – było obecne Zduńkowo; w Szczecinie kupiec Beringer z Bambergu ufundował kościół św. Jakuba poświęcony w 1187 roku; w tym samym roku w orszaku pomorskiego księcia Kazimierza wystąpił Hermannus Teutonicus.

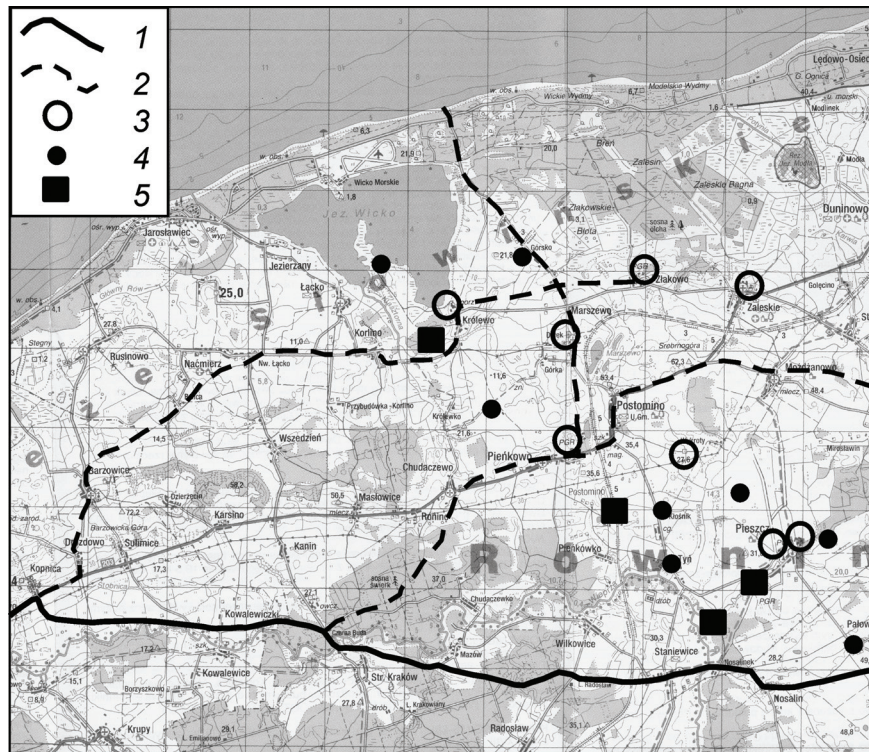
² Żoną tegoż była Elisabeth von Glasenapp.

³ W <http://vogel-soya.de/Adel/Below.htm> podano 13 pokoleń – od 1160 do 1606 roku linii A oraz trzy z linii B – z Pieszczu.

⁴ K. Seebeck podała, że Wulwold jako pierwszy Below przybył na tę część Pomorza (Hinterpommern) i wstąpił się w walkach na jeziorze Bukowo, otrzymał w lenno ziemie wokół Postomina,

⁵ Linie von Below (Stamm A i B – Wulfold, Gerd z Peest) podano w <http://vogel-soya.de/Adel/Below.htm>

którą tenże wraz z połową wsi przekazał klasztorowi Marienkron koło Darłowa jako uposażenie wdowy. Po reformacji całe Pieńkowo należało do Belowów. Także wieś szlachecka Zaleskie, którą w 1344 roku posiadał Typhanow, w 1523 roku należała do Henniga Below.

Ryc. 1. Próba rekonstrukcji osadnictwa dworskiego i dróg w końcu XVIII wieku w gminie Postomino. Podstawą rekonstrukcji dawnego systemu drogowego jest mapa *Karte von der Provinz Pommern* z 1851 roku

Legenda: 1 – dawny trakt łączący Darłowo i Słupsk; 2 – dawne ważniejsze drogi lokalne; 3 – siedziba majątku; 4 – folwark; 5 – młyn

Ziemie Belowów położone były przy ważnym na Pomorzu szlaku łączącym Darłowo ze Słupskiem. Szlak ten biegł dawniej od Darłowa po północnej stronie doliny Wieprzy, a po przeprawie przez rzekę w Starym Krakowie przez: Mazów, Staniewice, Nosalin, Pałowo i Zębowo. Od tego traktu przy Kopiczy zaczynała się droga

w kierunku Barzowic i dalej przez: Bylicę, Naćmierz, Królewo, Złakowo, Zaleskie i Duninowo do ujścia Słupi. Przy przeprawie przez Wieprzę rozpoczynała się droga w kierunku północnym łącząca Chudaczewo, Pieńkowo, Postomino i Możdżanowo. Rekonstrukcję historycznego układu drogowego⁶ oraz rozmieszczenie siedzib majątków ziemskich, folwarków i innych obiektów istniejących pod koniec XVIII wieku podano na współczesnej mapie topograficznej (ryc. 1).

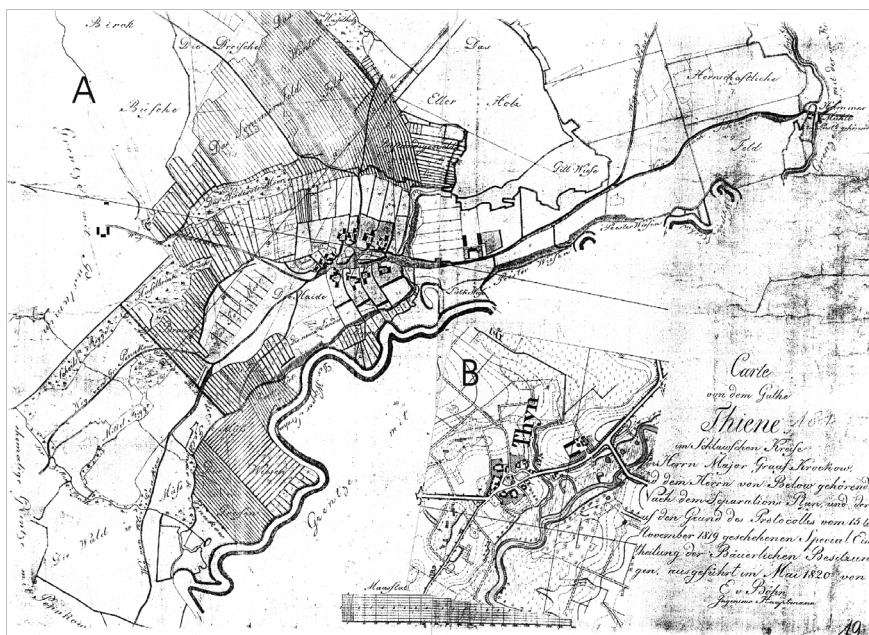
Najpewniej wcześniej powstały siedziby rycerskie w Królewie, Marszewie i Pieszczu. Chociaż na badanym obszarze występują murowane z kamieni i cegły gotyckie kościoły ze średniowiecza, to nie zachowały się z tego okresu zameczki ani inne budynki dworskie. W Polsce budynki dworskie do XVIII wieku wznoszono z drewna, jak przyjęli: Stankiewicz (1962), Szolginia (1975), Putkowska (1982) i Gloger (1989). Murowane i otoczone wałami i fosami siedziby rycerskie istniały na Pomorzu w strefie wybrzeża południowego Bałtyku, co podał E. Lubinus w opisie Pomorza z początku XVII wieku (Haas 1926)⁷. Obronny zameczek o trzech skrzydłach w Gaci, odległej 4 km na wschód od Pieszca, wzniesiono pod koniec XIV wieku (Pagel 1989: 476). Gać w 1463 roku należała do Belowów. Autorka uważa, że właśnie tutaj była siedziba Gerda z Below.

W czasach nowożytnych większość siedzib majątków znajdowała się we wsiach, ale z przykładu Marszewa oraz literatury⁸ można wnosić, że wcześniej nie sąsiadowały one z sobą. Wiele wsi w gminie Postomino ma rozplanowanie wcześniejsze niż siedziby szlacheckie. Średniowieczny układ przestrzenny miały dobra Tyń, co ukazuje mapa katastralna z 1820 roku (ryc. 2) z siedliskami chłopskimi skupionymi wokół placu i folwarkiem przy drodze oraz trójpolowy system uprawy gruntów – niwy przeznaczone na zboża jare, na oziminy, enklawy chłopskich łąk i wspólne pastwiska. Chociaż tereny zabudowane w XIX wieku niewiele się zmieniły, co dokumentuje fragment mapy topograficznej, ale usytuowania budynków tak.

⁶ Drogi oznaczono na podstawie mapy z połowy XVIII wieku.

⁷ Podróżnik i autor mapy na Pomorzu widział wiele miast, szczególnie nadmorskich, w których stały domy murowane, a także dwory i zamki umocnione fosami, wałami lub murami

⁸ Około 1784 roku właściciel Postomina mieszkał w folwarku Grünhof (obecnie Wykroty).

Ryc. 2. Mapa katastralna wsi Tyń z 1813 roku; A – niwa siedlisk chłopskich, B – folwark majątku Pałowo

Znany jest czas powstania drugiej siedziby szlacheckiej w Pieszczu. Kiedy w dniu 16 grudnia 1637 roku zmarł Caspar von Below, to w cztery miesiące potem podzielono dobra na dwie nierówne części: A (2/3 areałów) i B (1/3). Poprzez ożenek z córką Caspra Barbarą von Below (1619–1657) właścicielem części A, obejmującej dobra w Tyniu, Pałowie i Noskowie, został się Jacob Döring von Krockow (1614–1662), założyciel dziedzicznego lennego kompleksu rolnego i leśnego. Krockowowie gospodarowali do 1945 roku, a Pieszcz B był w rękach Belowów⁹ do 1847 roku.

W XVIII wieku w zwartym przestrzenie kompleksie ziem szlacheckich wsie były stosunkowo duże¹⁰, np. Królewo miało 30 dy-

⁹ Dobra sprzedano za 70 tysięcy talarów, a kupcem był Johann Ferdinand Zarnke.

¹⁰ W tym okresie np. w Starym Sławsku było 38 kominów, w Barzowicach – 44, w Kaninie – 14, Korlinie – 21, w Starym Krakowie – 26, w Chudaczewie – 27, w Łącku – 29, w Masłowicach – 18, w Mazowie – 15, w Bylinie – 10, w Staniewicach – 53, a w Wilkowicach założonych na porębach leśnych w 1749 roku – 19.

mów¹¹, Pieszcz – 53, Pieńkowo – 36, Postomino – 39, a Złakowo – 17. W XIX wieku po zbudowaniu nowych, utwardzonych dróg, nie tylko poprawiono komunikację do Sławna oraz portów morskich, ale zmieniły się także kierunki powiązań. Znaczenia nabrała droga z Darłowa przez: Karsino, Chudaczewo, Pieńkowo, Postomino, Zaleskie do Ustki, z którą połączono wybudowaną w latach 1878–1883 w Kaninie nową szosę od Sławna z mostem na Wieprzy w Starym Krakowie. Pod koniec wieku w 1893 roku powstała szosa ze Sławna przez Staniewice do Postomina.

2. Podstawy programowe założeń rezydencjonalnych

Majątki pańszczyźniane to wielkoobszarowe gospodarstwa rolne należące do feudała, z których bezpośrednia produkcja przeznaczona była na zaopatrzenie właściciela oraz na zbyt. Podstawowym warunkiem istnienia majątku ziemskiego jako formy gospodarczej była darmowa praca ludzi zależnych od pana. Tę formę gospodarki trwającą do początku XIX wieku zniósł uwłaszczenie przeprowadzane w Pieńkowie i Postominie w 1813 roku. Podstawą gospodarki w majątkach ziemskich była uprawa ziemi, gospodarka łąkowa, rybacka i leśna, hodowla zwierząt, ogrody oraz przetwórstwo, jak: browarnictwo, olejarstwo, młynarstwo, tartacznicтво i cegielnie. Niezależnie od wielkości dóbr ich organizacja, kierunki produkcji oraz program były podobne. Rozwój gospodarki folwarcznej dokonywał się poprzez zagospodarowywanie nieużytków, wylesienia oraz zagarnianie gruntów chłopów.

Na badanym obszarze występują dwie formy założeń szlacheckich: majątki oraz folwarki. Pierwsze to samodzielne, duże gospodarstwa rolne, składające się z kilku części. Funkcje reprezentacyjne pełnił dwór i park. Różnice w budynkach mieszkalnych pojawiły się dopiero w połowie XIX wieku, kiedy to program reprezentacyjny powiększono w zależności od potrzeb i upodobań właścicieli. W pobliżu majątku i folwarku sytuowano budynki gospodarcze, najczęściej wokół prostokątnego podwórza, aby były dobrze widoczne z dworu i dostępne. Odrębną część tworzyły domy mieszkalne dla robotników (z podwórkami, niewielkimi szopami i ogrodami). Każ-

¹¹ Jako dym traktowano komin, czyli gospodarstwo domowe.

da z części miała inne usytuowanie topograficzne. Program wynikał z podstaw gospodarczych i kierunków produkcji rolnej.

W latach podanych w nawiasach właściciele poszczególnych majątków: Królewo (1773, 1776), Pieńkowo (1772, 1775) i Postomino (1776), otrzymali z kasy króla Fryderyka Wielkiego sporo talarów na ulepszenie gospodarki (Brüggemann 1784: 874–881), spłacanych w ratach przez kilkanaście lat. Pola we wszystkich majątkach były urodzajne, łąki i pastwiska dobre i zdrowe dla bydła. Ponadto do majątków należały dębowe, bukowe i mieszane lasy, w których właściciele mogli polować. W jeziorach, stawach i rzece Wieprzy łowiono ryby. Wody płynące wykorzystywały młyny i inne obiekty przemysłowe. W środku wsi Pieszcz był duży staw¹² o długości ponad 1,5 km¹³. Na grobli spiętrzonej rzeki działał młyn wodny zbożowy oraz trak. We wsi były trzy mosty. W odległości około 300 m od zabudowy nad Wieprzy istniała kuźnica (miejsce nazywa się Tłuki), do której prawo (po 1/3) mieli właściciele majątków z Pieszca A, Pieńkowa i Postomina.

Także wody rzeki Klasztornej, granicznej Królewa i Łącka, napędzały koła młyńskie majątku w Królewie. Do majątku Królewo należało jezioro, gdzie połowów dokonywali rybacy mieszkający w chatkach na wschodnim brzegu jeziora. Rybacy z majątków w Pieńkowie i Postominie wspólnie odławiali ryby w jeziorze położonym na granicach pól przy folwarku Seehof. Natomiast w jeziorach Marszewo i Wicko wspólnie odławiali właściciele majątków z Górską, Wicką i Złakowa, którzy mogli też wspólnie polować w lasach położonych pośród ich pól.

Pod koniec XVIII wieku na badanym obszarze było siedem siedzib majątków, osiem folwarków i kilka obiektów przemysłowych wykorzystujących miejscowe zasoby i surowce. Majątki Pieszca A i Postomino posiadały cegielnie, a w Pieszcu A był także piec do wypalania wapna. W Królewie położonym na południowym brzegu jeziora Wicko, od 1770 roku należącym do kapitana Carla Caspara von Kleista, istniały dwie rycerskie siedziby nazwane folwarkami. W majątku Pieńkowo były trzy folwarki: Seehof (Stawisko), Heinrichfelde (Budzisław) i Waldfelde, a w pobliskim Postominie dwa: Niederwald (Kłośnik) i Grünhof (Wykroty), gdzie mieszkał właściciel dóbr (Brüggemann 1784: 883). Karczmy istniały w Królewie,

¹² Na mapach z końca XIX wieku i współcześnie w miejscu stawu jest pastwisko.

¹³ Staw miał rozległość 1000 Schritte (1 Schritt = 1,57 m).

Tabela 1. Inwentarz i obsada zwierząt w majątkach położonych w gminie Postomino w latach 1905 i 1939

Nazwa majątku	Rok	Ogółem inwentarz				Obsada zwierząt na 100 ha/użytków rolnych					
		konie	bydło [razem]	krowy	owce	świnie	konie	bydło [razem]	krowy	owce	świnie
Królewo	1905	45	130	100	550	200	6,1	17,6	13,5	74,4	27
	1939	44	132	58	116	85	9	27	11,8	26,2	17,3
Marszewo	1905	55	120	100	—	200	12,4	27,1	22,6	—	45,2
	1939	8	40	20	30	70	—	—	—	—	—
Pieszcz A + Pałowo	1905	75	150	72	1000	50	8,9	17,7	8,5	118	5,9
	1939	55	160	65	800	250	13,9	40,5	16,5	202	63,3
Pieszcz B	1905	38	140	70	100	50	8	29,6	14,8	21,1	10,6
	1939	20	180	62	—	60	7,2	64,5	22,2	—	21,5
Pienkowo	1905	80	250	120	—	180	10,3	32	15,6	—	23
	1939	62	160	60	896	542	8,6	27,7	10,4	155	93,8
Postomino	1905	118	225	132	18	96	15,5	29,7	17,4	2,3	12,7
	1939	60	210	100	—	430	8,4	29,2	13,9	—	59,9
Żłakowo	1905	46	160	100	—	400	5,9	20,4	12,7	—	59,9
	1939	34	120	50	—	233	6,2	22	9,2	—	42,8

Źródło: Niekammer 1905, 1939

Tabela 2. Dane obszarowe i własnościowe majątków ziemskich w latach 1905 i 1939

Nazwa majątku	Ogółem [ha]	Pola	Łąki	Pastwiska	Lasy	Nie-użytki	Wody	Rok	Właściciel dóbr
Królewó	1070	543	56	140	-	44	287	1905	Günther von Puttkamer
	854	427	39	25	50	32	281	1939	Georg von Zitzewitz
Marszewo	479	426	13	3	-	-	7	1905	Günther von Puttkamer
	63,5	55	4,5	1,5	-	-	0,5	1939	Otto Heling
Pieszcz A	1010	736	90	21	157	5	1	1905	Ernst von Krockow
	569,2	381,8	61,8	5	165	10	1	1939	Hans von Krockow
Pieszcz B	475	430	43	-	2	-	-	1905	Karl Liphardt
	301	201	10	68	9	13	-	1939	Joachim Deilke
Pieńkowo	1007	719	62	-	221	-	5	1905	Heinrich von Below
	818	529	49	-	230	5	5	1939	Sybille Schach von Wittenau
Postomino	860	698	59	-	79	-	24	1905	Fritz von Denzin
	857	621	28	69	74	61,5	3,5	1939	Erika von Seebeck
Wicko	1313	83	49	443	-	-	738	1905	Günther von Puttkamer
	395	84	49	36	-	-	187	1939	Pomm. Landgesellschaft
Ziakowo	1090	378	86	321	174	-	131	1905	Gunter von Puttkamer
	978	336	72	137	240	-	101	1939	Pomm. Landgesellschaft

Źródło: Niekammer 1905, 1939

Pieszczu i Postominie, gdzie znajdowały się dwie, ale tylko jedna była pod koniec XVIII wieku obsadzona. W Postominie organizowano dwa jarmarki.

Na przełomie XIX/XX wieku w majątkach gospodarowano ekstensywnie. Poziom produkcji rolnej i obsada inwentarza były nieduże (tabela 1). Do 1939 roku dominowały tradycyjne kierunki produkcji rolnej, hodowano konie, bydło i trzodę chlewną. W majątku Królewo na początku XX wieku hodowano 550 sztuk owiec, a do 1939 roku prawie pięciokrotnie zmniejszono pogłowie. Owce, prawie 1000 sztuk, hodowano w majątku Pieszcz A, a w 1939 roku sporo także w Pieńkowie.

W XVIII–XX wieku wszystkie majątki pod względem powierzchni użytków rolnych były średniej wielkości. W strukturze użytkowania ziemi dominowały pola (tabela 2). Jedynie majątki Królewo i Wicko posiadały jezioro. Pomiędzy 1905–1939 sytuacja gospodarcza w majątkach była coraz gorsza. Poprawę warunków właściciele upatrywali w parcelacji ziemi. Na Pomorzu w okresie międzywojennym przeprowadzano kolonizację wewnętrzną, z powodów politycznych, w celu zmniejszenia zjawiska migracji do zachodnich regionów Niemiec. Poprzez akcję parcelacji planowano wzmocnienie „żywołu niemieckiego” nad granicami z Polską.

W Marszewie grunty majątku w latach 1926/1927 rozparcelowano na 14 gospodarstw chłopskich, w tym 5 o powierzchni 5–15 ha, a 9 większych niż 15 hektarów. Dla gospodarstw wzniesiono nowe siedliska. Także majątek w Królewie, który razem ze Złakowem (tam była główna siedziba) od 1910 roku należał do hrabiego Wilhelma von Zitzewitza z Sycewic, a potem do jego syna Georga, w 1936 roku kupiło Pomorskie Towarzystwo Ziemskie (Pommersche Landgesellschaft) w celu parcelacji. Taki sam kierunek przebudowy strukturalnej planowano w pobliskim Złakowie i Wicku, które to ziemie w 1937 roku Georg v. Zitzewitz także sprzedał. Kolonizacji nie przeprowadzono z powodu wybuchu wojny.

Jako koniec historii majątków ziemskich przyjął likwidację własności prywatnej w 1945 roku, ponieważ wówczas gospodarke folwarczną zastąpiono państwową. Zdarzenia te silnie zapamiętali Niemcy. W opisie Królewa E. Hertzberg (1989: 971), pisze:

W dniu 8 marca 1945 nastąpiło wejście ruskich oddziałów, którzy we dworze urządzili komendanturę. W kwietniu Rosjanie usunęli ze strefy wybrzeża wszystkich ludzi, którym pozwolono

wrócić po dwóch miesiącach. Od 1 listopada 1947 roku z rąk komendantury Królewo przejęli Polacy. Niemców wysiedlono do Turynii.

Gerda Theis, mieszkanka Złakowa, okres ten przedstawiła następująco:

W dniu 8 marca 1945 roku wieś, w której było wielu uciekinierów wojennych, została zajęta bez walki przez ruskie wojska frontowe bez żadnych strat w budynkach. Zapanował chaos, ewakuowano wszystkich ludzi na wiele tygodni na południe do wsi Noskowo (*Notzkow*), Pieńkowa (majątek *Seehof*) i Naćmierz, a gdy mogli wrócić, to zastali splądrowane mieszkania. Część dawnych niemieckich robotników rolnych z majątku zatrzymano aż do lat 1957/58.

Karin von Seebeck, z rodziny ostatnich właścicieli majątku z Postominie, zmiany podsumowała tak:

[...] w dobrach przekształconych w kolchoz (Kolchose) dalej pracowała niemiecka załoga. Ostatni dawni mieszkańcy z majątku, który jest teraz polskim państwowym gospodarstwem (Staatgutes), wyjechali w 1955 r.

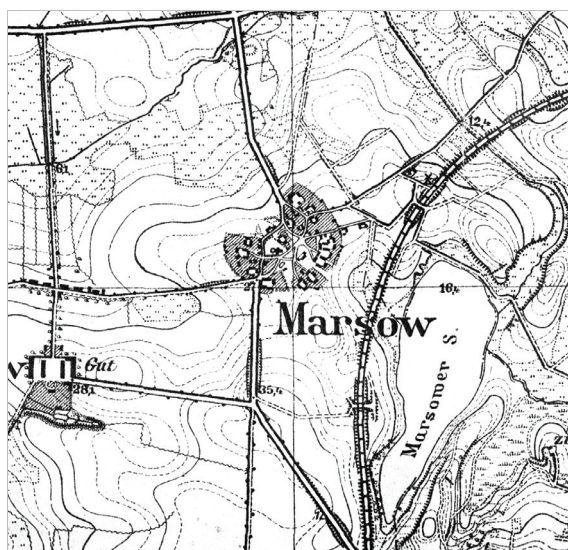
W ten sam dzień 8 marca wojska frontowe weszły do Pieszca, gdzie przed wojną majątek był państwowy i specjalizował się w hodowli bydła ras nizinnych, koni oraz świń. Do majątku oprócz dużej siedziby, otoczonej pięknym parkiem, należało siedem domów dla robotników, dwie stodoły na polach, piekarnia, kuźnia, warsztat rymarski i ogrodnictwo. Maria Brodach pamięta tak wielki chaos na drogach, że wyjazd lub ucieczka stały się niemożliwymi, ponieważ Pieszczył znalazł się w tzw. gdańskim kotłach. Po wojnie młodych mężczyzn zatrudniono jako traktorzystów i mechaników w dobrach Pieńkowo i Seehof, a niektóre niemieckie rodziny pozostały tu na 13 lat w gospodarstwach państwowych.

3. Położenie założeń dworskich

System osadniczy badanego obszaru jest typem peryferyjnym, co wynika z nadmorskiego położenia, cech krajobrazu i z przesłanek historycznych. Chociaż współczesny zasięg gospodarstw

rolnych wielkoobszarowych w porównaniu do nadania lennego dla Gerda z Below jest podobny, to stan zachowania obiektów dworskich jest słaby. W lokalizacjach siedzib dworskich i folwarków ważną rolę odgrywał czynnik wodny. Siedziby w Królewie, Marszewie, Pieszczu i Postominie zajmowały lokalne kulminacje. Wyjątkiem jest Marszewo, gdzie siedziba szlachecka usytuowana była na pagórku i południowym zboczu na rzędnych 20–28 m n.p.m. (ryc. 3) poza wsią (Steckmann 1989).

Ryc. 3. Mapa topograficzna wsi i majątku Marszewo

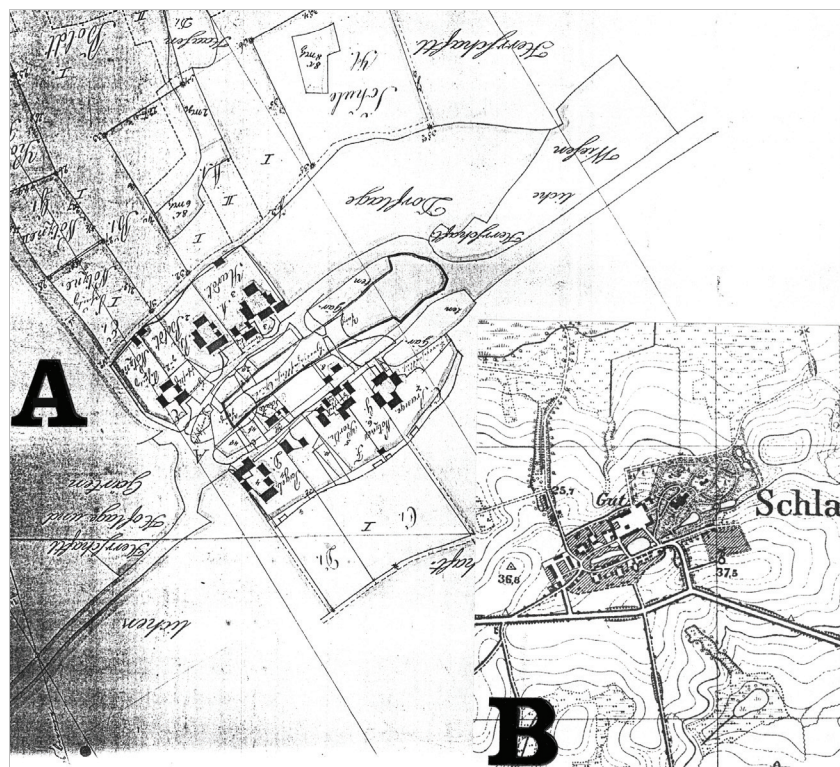
Najniżej położoną, do 3 m n.p.m., siedzibę w Wicku (*Vietzke*) na cyplu półwyspu z trzech stron otaczały wody jeziora, a jedyna droga prowadziła do wsi Królewio. Budynki siedzib dworskich stały wokół prostokątnego podwórza, co było najczęstszym rozwiązaniem (ryc. 4). Za nimi były ogrody, pastwiska, stawek oraz domy robotników. Siedziba majątku w Królewie usytuowana na rzędnych od 5–10 m n.p.m. w północnej części zabudowy wsi miała kilkanaście budynków, dwa podwórza, ogrody i staw. Na zachodnim stoku doliny za dworem urządzono niewielki park, który dochodził do brzegu jeziora (ryc. 5). Na południowym krańcu wsi, w której wyrazista była segregacja funkcjonalna i podział na części, był młyn. Pod ko-

Ryc. 4. Mapa topograficzna majątku Wicko nad jeziorem Wicko

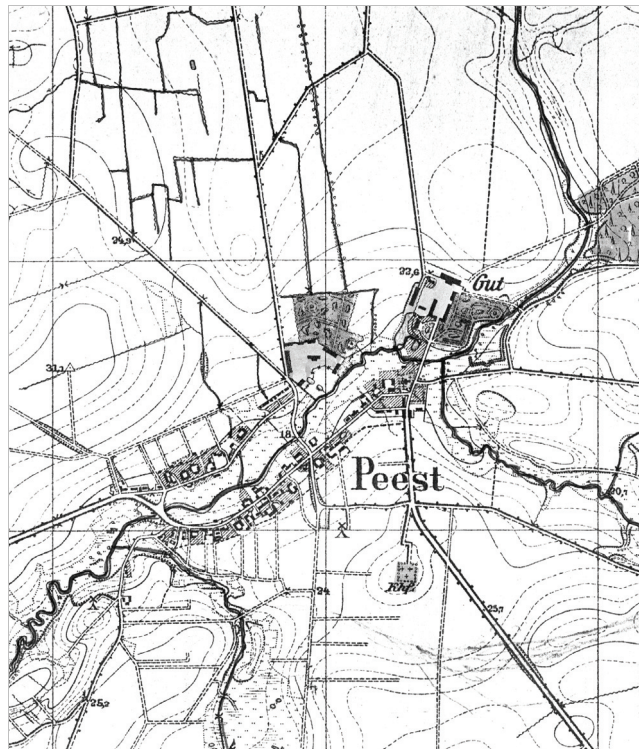
Ryc. 5. Mapa topograficzna wsi Królewo

Ryc. 6. Mapa wsi Złakowo: A – fragment *Rein Karte von den bauerlichen Besitzungen zu Schlackow, Stolper Kreises, angefertigt im Jahre 1842 durch Laueuen Regier. Feldmeister* (Archiwum Państwowe w Słupsku), B – fragment mapy katastralnej z 1889 roku

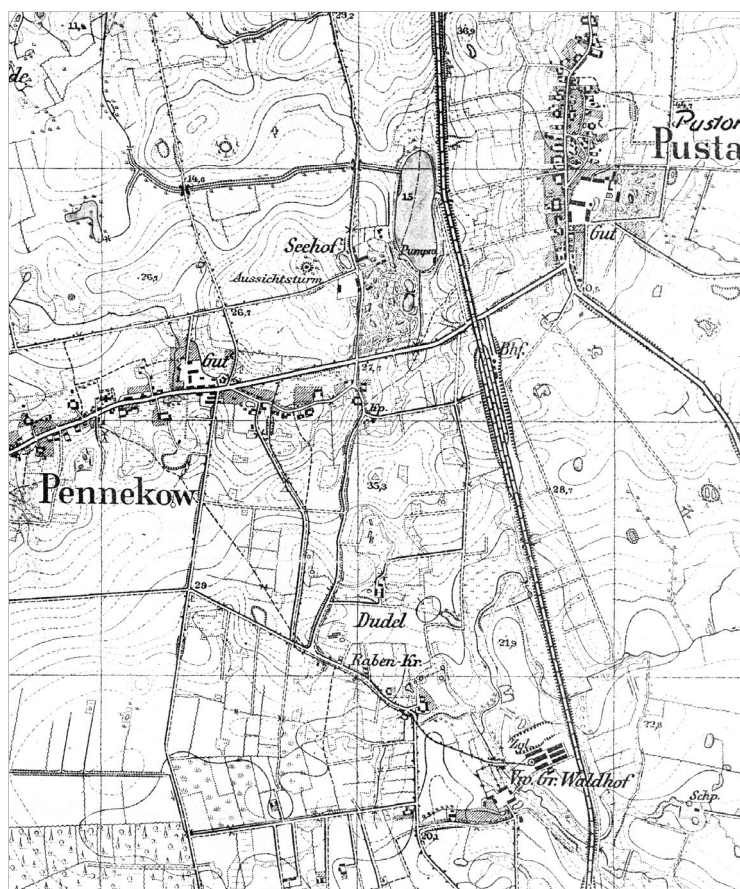
niec XIX wieku zabudowa wsi w części południowej posiadała plan owalnicowy, co później przekształcono w ulicówkę. Do 1850 roku siedziba majątku z Złakowie była na zachodnim skraju wsi (ryc. 6A). Nową siedzibę wzniesiono na wschodnim krańcu wsi (ryc. 6B).

Obie siedziby majątków w Pieszczu (ryc. 7) usytuowano na południowym zboczu doliny na rzędnych terenu od 18 do 25 m n.p.m. Siedziba A (starsza), położona była w rejonie zejścia się Moszczeniczki ze strumieniem, a siedziba B przy drodze prowadzącej do folwarku zwanego dawniej Prettmin. Obie miały rozległe, wieloboczne podwórza, po kilka budynków gospodarskich, budynek mieszkalny oraz kilku hektarowe parki. Historyczny układ wsi i siedzib dworskich jest nadal czytelny.

Ryc. 7. Mapa topograficzna wsi Pieszcz

W Pieńkowie budynki dworskie w XIX wieku kilkakrotnie niszczyły pożary. Pod koniec XIX wieku w Pieńkowie były dwie siedziby majątku, jedna starsza (Gut) oraz Seehof nad jeziorem (ryc. 8). Uważam, że zachodnia część zabudowy Pieńkowa powstała po uwłaszczeniu. Późniejszym, najpewniej z końca XIX wieku, jest prosty odcinek drogi zaczynającej się przy majątku Pieńkowo (oznakowanie Gut) w kierunku do Postomina. Układy przestrzenne Pieńkowa i Postomina są silnie przekształcone. Założenie dworskie zajmujące południowo-wschodnią część zabudowy Postomina rozbudowano w drugiej połowie XIX wieku oraz w XX wieku. Zespół budynków około 1990 roku (Kaliszczak 1991) przedstawiał żaloszny widok. Brakowało głównego ogniwa – piętrowego dworu z końca XVIII wieku, przebudowanego w XIX wieku. Kaliszczak (1991) na podstawie zdjęć, pocztówki oraz litografii R. Machowa uznał, że „[...] nie był to obiekt najwyższej klasy”. Miał ciężki proporcje, ale

Ryc. 8. Mapa topograficzna wsi Pieńkowo i Postomino

mógł imponować w okolicy, ponieważ otoczony był dobrze skomponowanym parkiem z cennym drzewostanem. Budynki były w opłakanym stanie, ponieważ ich położenie oraz hodowlany i magazynowy charakter kolidowały w centrum wsi gminnej (przy kościele) i powstawały różne konflikty funkcjonalne i sanitarno-higieniczne. Po 1994 roku arealy gospodarstw Pieńkowo i Postomino połączono. Stopniowo zlikwidowano użytkowanie siedziby w Postominie. W miejscu, gdzie stał dwór zwany pałacem, jest teraz stos kamieni oraz zdziczały park (Tabl. I: A, I: B). Budynki hodowlane i magazynowe, także te wzniesione po 1970 roku, są ruinami. Destrukcja miała źródła nie tylko w niewłaściwej lokalizacji, ale w tzw. prze-

kształceniach strukturalnych, w likwidacji gospodarstw państwowych i prywatyzacji obiektów. Właściciele, rodzina Galków, w trosce o bezpieczeństwo postanowiła już rozbiórkę budynków.

4. Architektura założeń dworskich

Siedziby dworskie tworzyły na tym obszarze system gospodarczy i przestrzenny. Poszczególne obiekty znajdujące się na terytorium ziem lennych Belowów wiązały drogi, które w XIX wieku obsadzono drzewami gatunków rodzimych, co ułatwiało orientację i poprawiało estetykę krajobrazu. Największe terenowo i kubaturowo były siedziby dworskie. Formę dworków miały domy mieszkalne w folwarkach.

Budynki gospodarcze zachowały się wyłącznie murowane z łupanych narzutowych kamieni oraz z cegły (Tabl. II: A), którą produkowano w majątkowych cegielniach. Wszystkie budynki gospodarskie są proste, oszczędne z formie, bez detali architektonicznych. Zachowane są kilkuklepekowe stodoły, stajnie i chlewnie z dwuspadowymi dachami o takich samych połaciach, krytych dachówkami lub eternitem. Ozdoby to chorągiewki wiatrowe kowalskiej roboty. Wśród budynków gospodarskich architekturą wyróżnia się magazyn w Pieńkowie, zbudowany w końcu XIX wieku (Tabl. II: B). Podobny, w stylu neogotyckim, istnieje w Złakowie (w ruinie), neogotycka murowana z czerwonej cegły dawna kuźnia w Pieszczu. W krajobrazie wiejskim dominowały ceglane kominy gorzelni (Królewo, Pieszcz i Złakowo – Tabl. III: A), ale obecnie utraciły dawną funkcję.

Obiektami wyróżniającym się w założeniach dworskich były budynki przeznaczone na mieszkanie właściciela i jego bliskich. Najlepiej zachowany jest pałac w Pieńkowie (Schloss Seehof), dzieło słupskiego architekta Eduarda Kocha z przełomu XIX i XX wiek (Tabl. III: B). Pałac posiada masywną i rozbudową bryłę założoną na planie prostokąta z pozornym skrzydłem od strony wschodniej. Posiada trzy pozorne wieże: dwie od północy – ujmujące wejście, oraz trzecią – umieszczoną centralnie w ścianie południowej. Pałac, który wydzielono wraz z parkiem około 1990 roku z gospodarstwa rolnego, odsprzedano na cele hotelowe. Zamieszkały jest parterowy pałacyk z wysuniętym centralnie w połaci dachowej „erklem” zdobionym ornamentami nawiązującymi do Tyrolu w majątku Pieszcz B

oraz przebudowany dworek dawnego majątku w Marszewie, parteryowy prosty duży dom wiejski typu „Landhaus” uroczo przebudowany od frontu, z mocno wysuniętym ryzalitem o formie podcienia (Tabl. IV: A).

Na omawianym obszarze najbardziej okazałe rezydencje – pałace wzniesiono w połowie XIX wieku w Pieszczu A i Złakowie, niestety nawet we fragmentach nie dotrwały one do obecnych czasów. Pałac w Pieszczu zbudowano w 1854 roku, kiedy majątek należał do Heinricha Joachima Reinholda von Krockowa i jego z matki Ernestyny Ulrike von Zitzewitz. Pałac w 1994 roku był malowniczą ruiną otoczoną dzikim parkiem i ogrodami (Tabl. IV: B). Piętrowy pałac z czerwonej cegły miał prostokątny rzut oraz centralny ryzalit. Sterczyzny, krenelaże i wieżyczki oraz wysunięty ganek – czyniły budynek interesującym.

Ryc. 9. Rudolf Muchow, *Pałac w Złakowie*

Pałac złakowski budowany w latach 1850–1860 znam jedynie z rycin (ryc. 9), ponieważ został on zniszczony i rozebrany pod koniec lat 50. XX wieku. Postawiono go w parku na nowym miejscu, w pewnej odległości od budynków gospodarskich, na lekkim wynie-

TABLICA I

A B

A. Postomino. Ogrodzenie i aleja kasztanowa - wjazd do siedziby majątku.
Fot. E. Szalewska, 2004

B. Postomino. Ruiny dworskich budynków. W głębi domy mieszkalne
pracowników PGR-u z lat 70. XX wieku. Fot. E. Szalewska, 2004

TABLICA II

*A. Pieńkowo. Budynek stodoły z przełomu XIX/XX wieku.
Fot. E. Szalewska, 2004*

*B. Pieńkowo. Magazyn zbożowy z końca XIX wieku.
Fot. E. Szalewska, 2004*

TABLICA III

A. Złakowo. Budynki siedziby majątku ziemskiego.
Fot. E. Szalewska, 2004

B. Pieńkowo. Widok pałacu od strony zachodniej.
Fot. E. Szalewska, 2004

TABLICA IV

A. Marszewo. Przebudowany dwór z XIX wieku. Fot. E. Szalewska, 2004

B. Pieszcz. Pałac - stan w 1994 roku. Fot. E. Szalewska, 1994

sieniu, poniżej którego był staw i płynął strumień (Theis 1989: 1155). Trzykondygnacyjny zamek na wysokim, najpewniej kamiennym cokole, posiadał rzut rozczłonkowany, nawiązujący do formy litery „L” (ryc. 6). Budynek charakteryzował się prostokątnym korpusem głównym, do którego przylegało od strony południowej skrzydło z umieszczoną na narożu wieżą. Frontową fasadę pałacu znamy z litografii Rudolfa Muchowa. Moim zdaniem, pałac w Złakowie był bardzo podobny do zachowanego w Mierzęcinie na Ziemi Lubuskiej, który zbudowano w latach 1861–1863. Oba pałace są przykładami neogotyku angielskiego wzorowanego na budowli pałacowej zaprojektowanej przez Schinkla w Babelsburgu.

Karl Friedrich Schinkel (1781–1841) bazował na stylu gotyckim, ale bardzo twórczo komponował nowe budowle. W projektach zameczków dokonywano interpretacji średniowiecznych budowli, odwołując się do reguł stylu pierwotnego. Od 1828 roku dzięki publikacjom przykładowych projektów w zeszytach *Sammlung Architectonischer Entwürfe* powstała moda na takie rozwiązania, a zeszyty przez wiele lat służyły jako pomoc dla młodszych architektów.

Projekt zamku w Babelsburgu koło Poczdamu umieszczono w zeszycie w 1838 roku. Autor generalnie proponował rozluźnienie form, asymetrię rzutu i bryły, smukłe wieżyczki, przysłanianie dachów ściankami z krenelażem. Schinkel jest autorem przebudowy zamku w Kórniku, ratusza w Kołobrzegu, pałacu Potockich w Krzeszowicach, oraz wielu innych siedzib dworskich. W latach, kiedy wznoszono pałace w Pieszczu i Złakowie, Schinkel już nie żył, więc nie mógł osobiście nadzorować budowy. Niemniej przyjmuje się, że Schinkel był twórcą pałacu w Redęcinie, a to już jest bardzo blisko.

Podobnie projektował Friedrich August Stüler (1800–1885), twórca neogotyckiego zamku z czerwonej cegły w Rzucewie nad brzegiem Zatoki Puckiej. W 1840 rok Rzucewo należało do von Belowów.

Bibliografia

- BELOW G. 1989. Reddentin, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, t. 2, M. Vollack (red.). Husum: Die Städte u. Landgemeinden von Manfred Vollack, 1114–1118.
- BETLEJEWSKA C. 1990a. *Pieńkowo d. Pennekow – dokumentacja historyczna wsi*, Słupsk: PSOZ w Słupsku [maszynopis].

- BETLEJEWSKA C. 1990b. *Wieś Pieszcz d. Peest – dokumentacja historyczna wsi*, Słupsk: PSOZ w Słupsku [maszynopis].
- BRODACH M. 1989. Peest, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, t. 2, M. Vollack (red.). Husum: Die Städte u. Landgemeinden von Manfred Vollack, 1073–1093.
- BRÜGGEMANN L.W. (red.) 1784. *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes Königl. Prueussischen Herzogthums Vor- und Hinter- Pommern*, Bd. 2, Stettin: H.G. Effenbart, Königl. Buchdrucker.
- GLOGER Z. 1989. *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- HAAS A. 1926. *Die Grosse Lubinsche Karte von Pommern*, Stettin: H. Moenck.
- HERTZBERG E. 1989. Krolow, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, t. 2, M. Vollack (red.). Husum: Die Städte u. Landgemeinden von Manfred Vollack, 968–972.
- JEŁOWICKI A. 2002. Wybrane przykłady zachowania dawnych majątków na Ziemi Sławieńskiej, [w:] *Sławno i Ziemia Sławieńska. Historia i kultura*, t. I, W. Łysiak (red.). Poznań: Pomorska Akademia Pedagogiczna, Sławieński Dom Kultury, 151–155.
- KALISZCZAK M. 1991. *Postomino d. Pustamin – dokumentacja historyczna*, Słupsk: PSOZ w Słupsku [maszynopis].
- NEKAMMER P. 1905–1939. *Niekammer's Landwirtschaftliche Güter – Adressbücher*, Leipzig: Reichenbach.
- PAGEL K.H. 1989. *Der Land Kreis Stolp in Pommern. Zeugnisse seiner deutschen Vergangenheit*, Lübeck: Heimatkreise Stadt Stolp und Landkreis Stolp e. V.
- PUTKOWSKA J. 1982. Założenia programowe do projektów zespołów rezydencjonalnych w traktatach polskich z XVI i XVII wieku, *Architektura dawna a współczesność* **16**: 81–84.
- RÓŻAŃSKA J. 1991. *Zlakowo d. Schlackow – dokumentacja historyczna wsi*, Słupsk: PSOZ w Słupsku [maszynopis].
- SEEBECK K. VON 1989. Pustamin, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, t. 2, M. Vollack (red.). Husum: Die Städte u. Landgemeinden von Manfred Vollack, 1093–1098.
- STECKMANN J. 1989. Marsow, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, t. 2, M. Vollack (red.). Husum: Die Städte u. Landgemeinden von Manfred Vollack, 1007–1009.
- SZOLGINIA W. 1975. *Architektura i budownictwo*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowo-Techniczne.
- SZULC H. 1988. *Morfo-genetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim*, Wrocław: Ossolineum.
- THEIS G. 1989. Schlackow, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, t. 2, M. Vollack (red.). Husum: Die Städte u. Landgemeinden von Manfred Vollack, 1152–1155.
- VOLLACK M. (red.) 1989. *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, t. 2. Husum: Die Städte u. Landgemeinden von Manfred Vollack.

Herrenhäuser und Architektur der Schlösser in der Umgebung von Pustamin/Postomino

---

Zusammenfassung

Den Untersuchungen der Architektur von Herrnsitzen und Schlössern im nördlichen Teil des Kreises Schlawe/Slawno waren Analysen der natürlichen und geschichtlichen Entwicklung der Besiedelung vorausgegangen. Es wurde festgestellt, dass die ersten Herrnsitze in der Gemeinde Pustamin schon im Mittelalter nach der Verteilung von Land und Dörfern an die Ritter errichtet wurden. Dokumente aus dem 14. Jh. bestätigen die Anerkennung auf Lehnrecht von großen Flächen Ackerlandes, Waldgebieten und kleineren Seen am Rande der Schlawer und Stolper Erde an den Ritter Gerd von Below.

Südlich grenzte das Gebiet an die Dörfer Groß Runow und Groß Schlönwitz; im Norden an Pennekow, Pustamin, Saleske und Dünnow. Aufgrund von Straßenuntersuchungen und topographischer Verhältnissen stellte die Autorin die Hypothese auf, dass der erste Herrnsitz – eine Burg mit Befestigungen und Wassergraben – auf einer Anhöhe bei Gatz in der Nähe der Motzeniederung gestanden haben muss. Aus den Plänen des Dorfes gehen deutlich die südlich gerichteten Anlagen der wirtschaftlichen Bebauungen hervor, auch, dass sie früher geplant worden waren als das Vorwerk.

Die Autorin erklärt weiter die Pläne der Herrnsitze, ihre Lage, die geplanten Vorwerke, die Veränderungen vom 17. Jh. bis zum 21. Jh. und ihre Architektur. Sie sprach auch über die nicht mehr vorhandenen Schlösser in Schlackow und Peest (romantischer Stil).

Ob vielleicht der Preuße Karl Friedrich Schinkel (1781–1841) diese Bauten projektiert hatte? Ob den Besitzern der Schlösser von Below der Name Schinkel bekannt war? Es könnte sein, denn 1834 besuchte der Architekt Pommern. Er projektierte u.a. die Renovierung der Kirche in Stargard, das Rathaus in Kolberg, den Umbau des romantischen Schlosses in Kornik und die lutheranische Kirche in Thorn. Vielleicht auch das Schloss in Reddentin?